

Het Huis ter Kleef te Haarlem II

DOOR

A.M. NUMAN

Sinds het vorige verslag over het archeologisch onderzoek naar bovengenoemd kasteel is er veel gebeurd (zie *Castellologica*, Band II; 1991, III, p.p. 261-264). Ten eerste is het kasteel vrijwel geheel opgegraven, ten tweede is een groot deel van de in de loop der eeuwen dichtgeraakte gracht rondom het kasteel uitgegraven en ten derde zijn gedurende nog eens twee graafcampagnes delen van de voormalige voorhof opgegraven. Hierna zal nader ingegaan worden op de verschillende activiteiten.

1. Het Kasteel

Zoals gezegd, dit werd vrijwel geheel blootgelegd; vele m³ grond en puin werden verwijderd. Tot onze grote verrassing bleek er meer van het kasteel over te zijn dan was verwacht. Het reliëf van de ter plaatse aanwezige heuvel gaf in feite aan hoeveel er bewaard was; direkt onder de ca. 30 cm dikke laag teelaarde kwam het muurwerk te voorschijn. Nu dat de gehele plattegrond zichtbaar was kon door de voor dit project aangestelde bouwhistoricus Kamphuis uit Delft gegevens verzameld worden met betrekking tot de ontwikkeling van het gebouw.

Onderscheiden worden (zie afb. 1):

a. De woontoren

Dit is het oudste deel van het kasteel. De afmetingen bedragen buitenwerks ca. 12.50 x 8.30 m; het opgaande muurwerk is 1.35 m dik en is opgebouwd overwegend uit gele kloostermoppen met afmetingen van 30/32 x 14.5/17 x 5/8.5 cm. De oost-, zuid- en westmuur staan op het zand van de westflank van de strandwal van Haarlem; de noordmuur staat op een ca. 40 cm dikke laag puin, die op het zand ligt.

De plattegrond van de woontoren is vrij uniek vanwege de zogenaamde lisenen op hoeken en muurvlakken. Bij de noordwesthoek zijn sporen gevonden die er op duiden dat hier de traptoren heeft gestaan. De oorspronkelijke toegang tot de toren is in de noordmuur teruggevonden, evenals verschillende andere uit latere tijd daterende door- en toegangen. In het wes-

telijk deel van de toren ligt een (kelder-)vloer bestaande uit secundair gebruikte kloostermoppen; deze vloer is van latere datum.

b. De keuken

De keuken is op een later tijdstip tegen de noordwesthoek van de woontoren aangebouwd. De afmetingen bedragen ca. 12.15 x 8.40 m; het opgaande muurwerk, ook op het zand gefundeerd, is ca. 1.10 m dik. De afmetingen van de gebruikte rode bakstenen bedragen 25/28 x 11/14 x 5/8 cm. In de oostmuur bevindt zich de toegang tot de keuken; een tweede toegang ontstond door middel van het op kelderniveau/begane grond doorbreken van de traptoren van de woontoren. Deze traptoren raakte hierdoor buiten gebruik en daarom werd er op de latere binnenplaats een nieuw trappenhuis gebouwd (afb. 1, d).

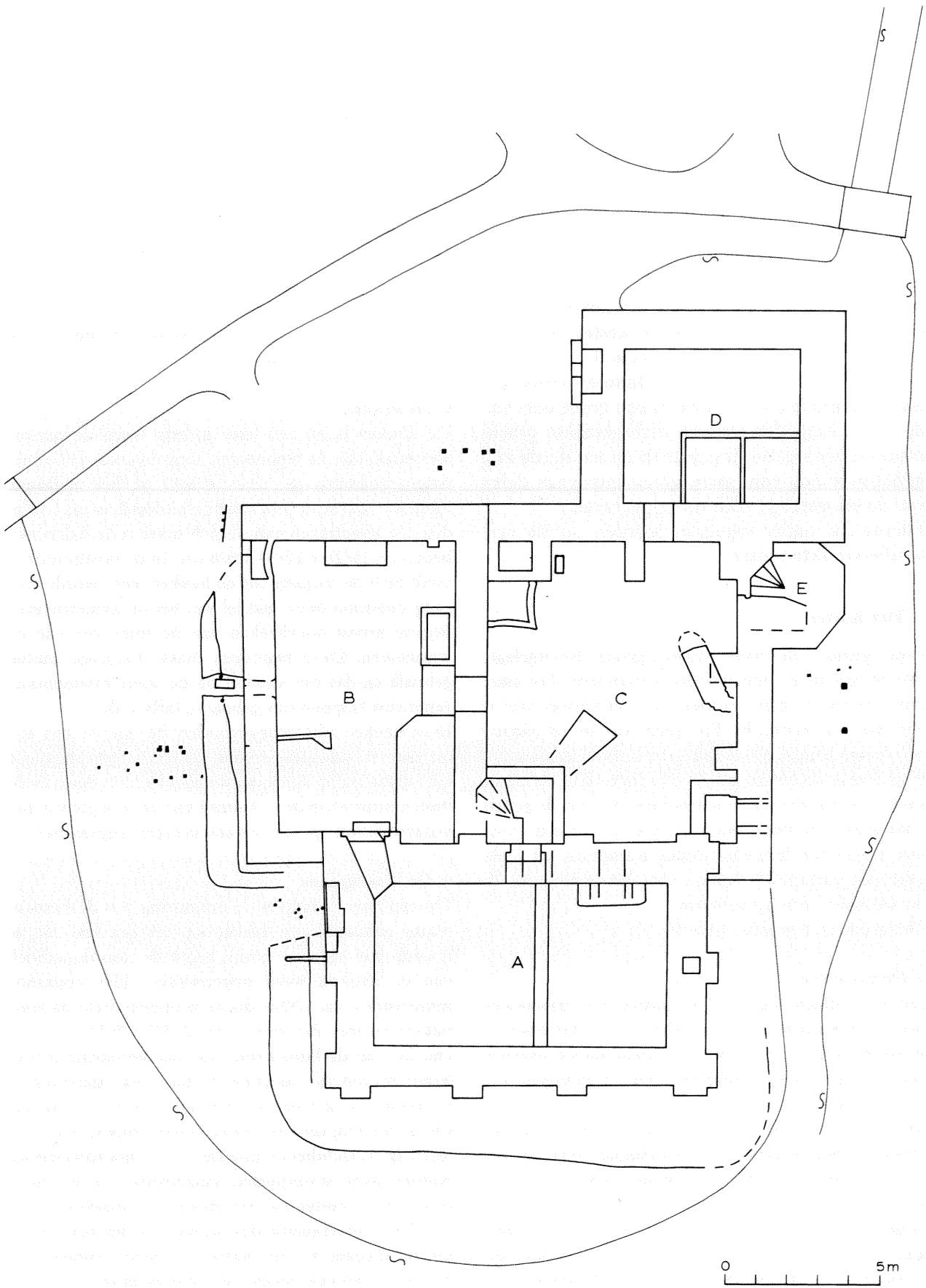
In de keuken zijn teruggevonden: de vloeren, een waterreservoir, scheidingsmuren, resten van trappen, een latrinekoker (in de noordwesthoek), een deur in de buitenmuur en in de oostmuur zijn ter hoogte van het waterreservoir sporen van een venster aangetroffen.

c. De binnenplaats

Op een later tijdstip is de ommuring van de binnenplaats gebouwd; dit bleek o.a. uit het feit dat de noordmuur hiervan 'koud' tegen de noordoosthoek van de keuken werd opgetrokken. Het opgaande muurwerk is ca. 1.30 m dik en is opgemetseld uit rode bakstenen met afmetingen van 21/25 x 9.5/12 x 5/5.5 cm. De aan de binnenzijde van de ommuring uitstekende muren zijn mogelijk de bases van spaarbogen, die onderdeel geweest kunnen zijn van een weergang. Op de binnenplaats zijn twee vloeren blootgelegd, gelegen op verschillende niveaus. In de noordwesthoek werden twee waterputten aangetroffen, in de zuidoosthoek de resten van een mogelijke brugkelder. Indien deze interpretatie juist is, dan zou dat betekenen, dat de toegang tot het kasteel in eerste instantie ca. 3.50 m zuidelijker gelegen was dan de latere.

d. De noordtoren

Daar waar de muren van deze toren samenkomen met

1. Plattegrond van de opgegraven funderingen van het Huis ter Kleef te Haarlem. Tekening A.M. Numan.

die van de binnenplaats is door de bouwhistoricus een zgn. staande tand waargenomen; dit betekent dat men tijdens de bouw van de ommuring van de binnenplaats al rekening heeft gehouden met de te bouwen toren. Dit verschil in tijd van bouwen is ook duidelijk gebleken bij funderingsonderzoek ter plaatse. In de noordwesthoek van de toren werd een grote latrinekoker aangetroffen.

e. De traptoren

Deze toren is de jongste toevoeging aan het geheel. Delen van de ommuring van de binnenplaats zijn weggebroken om deze te kunnen bouwen. Resten van de trap en treden werden reeds bij het onderzoek in 1973-75 aangetroffen.

Nemen we de gehele plattegrond in ogenschouw, dan kan gekonkludeerd worden dat we hier te maken hebben met een type kasteel dat door Janssen omschreven wordt als een 'composite tower-hall castle' (Janssen. 1990, pp. 244).

Over dateringen van de verschillende bouwonderdelen werd in het voorgaande niet gesproken. De reden hiervan is, dat er in het kasteel zelf vrij weinig dateerbaar materiaal is aangetroffen. Hopelijk dat aan de hand van het vele in de gracht aangetroffen materiaal meer gezegd zal kunnen worden over de ouderdom van de verschillende bouwonderdelen.

Een uitzondering echter kan gemaakt worden voor de woontoren. Op de binnenplaats werd n.l. een afvallaag gevonden die gelegen was op het bouwpuin van deze toren. Het aardewerk dat hieruit kwam kon gedateerd worden rond 1250.

B. De Gracht

Thans (juni 1994) is het grootste deel van het beschikbare areaal van de voormalige gracht onderzocht.

Om een goed beeld van de vondstverspreiding te krijgen is dit areaal verdeeld in vakken van 1 x 1 m. Deze vakken werden, beginnend aan de oostzijde van de woontoren en met de klok mee, voorzien van een volgnummer. De stratigrafie in de vakken werd bepaald door op verschillende plaatsen haaks op de muren profielen aan te leggen; de daarin vastgestelde lagen kregen een nummer. De uit de gracht afkomstige grond werd gezeefd. Aldus werkend werden op diverse plaatsen in de voormalige gracht vondstconcentratie's vastgesteld, met name ter hoogte van de stortgoot van de keuken en de diverse latrinekokers.

De eerste indruk van het tot nu toe geborgen aardewerk is, dat het merendeel dateert vanaf ca. 1350 tot midden zestiende eeuw. Materiaal uit de beginperiode

van het kasteel is er, op de binnenplaats na, amper gevonden.

Nader onderzoek aan het vele geborgen materiaal zal moeten uitwijzen of deze indruk juist is.

C. De Voorhof

Door de Stichting RAAP te Amsterdam werd hier een tweede weerstandsonderzoek uitgevoerd. Dit leverde een beter resultaat op dan het eerste. Aan de hand van deze resultaten kon gedurende twee campagne's van twee à drie weken gericht gezocht worden naar de resten van de voorhof. Vanwege plaatselijke omstandigheden was het helaas niet mogelijk het gehele terrein te onderzoeken. Op verschillende plaatsen werden putten gegraven, en wel: a. ter plaatse van het voormalige poortgebouw; b. direkt bij de noordwesthoek van de zogeheten Kaatsbaan; c. ter hoogte van de oostelijke grens van de voorhof en d. langs de zuidzijde van het terrein aan de Kleverlaan. Bij de interpretatie van datgene wat aangetroffen werd kon gebruik worden gemaakt van een plattegrond van het kasteel uit 1625 en diverse tekeningen uit het begin van de zeventiende eeuw.

a. Het poortgebouw

De voorhof kon men bereiken vanaf de Kleverlaan via een oprijlaan. Aan het einde van deze oprijlaan stond een poortgebouw samengesteld uit diverse elementen. De poort zelf heeft een afmeting van ca. 5.50 x 5.50 m. Dit is aan de buitenzijden gemeten; het gebouw is in vergelijking met de aangrenzende gebouwen zeer diep gefundeerd. De breedte van de doorgang bedraagt ca. 3.70 m. Ten oosten en ten westen van de poort zijn funderingsresten aangetroffen van gebouwen die er tegenaan zijn gebouwd. Tegen de zw-hoek van de westelijke aanbouw heeft ook een gebouw gestaan dat later naar het oosten toe is verlengd. Dit verlengde deel is over een hiertoe gedempte sloot/gracht heen gebouwd; deze sloot/gracht liep overigens parallel aan de oprijlaan. Er zijn ook sporen van een oudere bouwphase terug gevonden. Enkele funderingsresten van de westelijke gebouwen gaan n.l. door of over een enigszins diagonaal lopende muur; wat de functie van deze muur is geweest werd vooralsnog niet duidelijk.

Vanuit de zo-hoek van het gebouw aan de oostzijde van de poort loopt een funderingsrest richting Kleverlaan. Ca. 3.80 m uit deze zo-hoek bevindt zich een muurfragment dat haaks op de muur staat. Dit muurfragment maakt ook weer een hoek en loopt parallel aan de eerder genoemde muur. In de muur werd twee mogelijke bezinkputten aangetroffen. Wat de functie van een en ander is geweest bleef vanwege het fragmentarische karakter onduidelijk.

Van een groot noordzuid georiënteerd gebouw, zoals staat aangegeven op de plattegrond uit 1625 en op de tekening van P.J. Saenredam, zijn geen sporen teruggevonden. Dit kan te maken hebben met het feit, dat op deze hoogte enkele diep gefundeerde plantenkassen hebben gestaan.

b. Enkele meters ten westen van de noordwest-hoek van de zgn. Kaatsbaan is een kleine put gegraven met het doel om sporen te vinden van de noordelijke begrenzing van de voorhof. Inderdaad werd er het restant van een oostwest lopende fundering aangetroffen; de afmeting van de gebruikte baksteen bedraagt 24 x 11,5 x 7 cm.

c. Om vast te kunnen stellen waar de oostelijke begrenzing van de voorhof zich precies bevond, werden ten zuiden van het torentje van de Kaatsbaan enkele putten gegraven. In de dichtstbij gelegen put werd het restant van een fundering aangetroffen, de oorspronkelijke muurbreedte kon helaas niet meer worden vastgesteld. Ten oosten van deze fundering werd

een deel van de bedding van een sloot/gracht aangetroffen. De tweede en derde put leverden geen duidelijke sporen op.

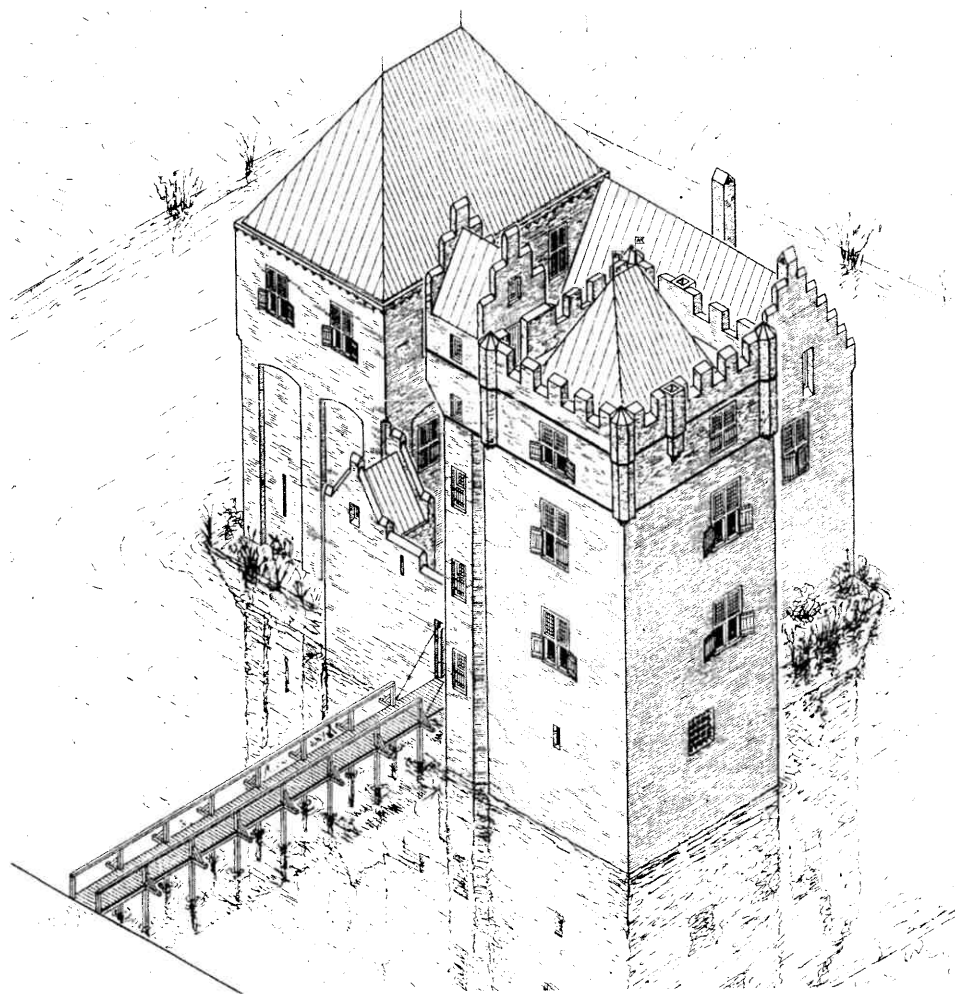
Op basis van datgene wat teruggevonden is en wat de diverse prenten ons tonen kan gekonkludeerd worden, dat de voorhof geen verdedigbaar karakter heeft gehad; de muren waren niet hoog en dik, er bevonden zich geen kantelen of weergangen op de diverse gebouwen, de oprijlaan was voor het grootste deel gelegen voor de westmuur langs, er bevond zich geen ophaalbrug voor de poort, er stond in de noordwesthoek een boerderij met hooihuis, langs de buitenzijde van de muren bevonden zich geen brede sloten en de Kaatsbaan is uitgebouwd.

Haarlem, najaar 1944

Literatuur

Janssen, H.L., 1990. The archeology of the medieval castle in the Netherlands. Results and prospects for further research. In: Medieval Archeology in the Netherlands. 219-281.

Numan, A.M., 1991. Het Huis ter Kleef te Haarlem. In: Castelligica, Band II; 1991, III, p.p. 261-264.

2. Het Huys ter Kleef, zoals het er rond 1500 uitgezien zou kunnen hebben. Tekening Ir. A. van Viersen.